

Sayı : 87 - 88 - 89 - 90

Cilt : 8

ÜN

Haziran - Temmuz -
Ağustos - Eylül

1 9 4 1

ISPARTA HALKEVİ MECMUASI

Isparta meşahiri

Hüseyin Avni Paşaya dair notlar ve hatıralar

II

Hikmet Turhan DAĞLIOĞLU

(Hüseyin Avni Paşa hakkında "ÜN., ün 80 . 81 inci sayısında neşrettiğimiz yazılar etrafta epeyce alâka uyandırdı.

Yakın tarihimizin siyasi ve askerî hayatında mühim rol oynamış olan paşaya dair elde ettiğimiz bazı yeni malûmatı neşretmeği tarihimiz bakımından faydalı görmekteyiz. Bu malûmatı bu defaki Isparta seyahatimizde yegâne nüshası mezkûr şehirde Halil Hamid Paşa kütüphanesinde bulunan Böcüzade Süleyman Sami merhumun Isparta tarihinden almış bulduyunurum. Bu malûmat aynı zamanda ilk neşrettiğim yazının bazı yerlerini de tashih eylemekte ve tamamlamaktadır. Meselâ Hüseyin Avni Paşa Ispartaya geldiği zaman mutasarrıf Âlim Paşa değil, Hersekli Hafız Rıdvan Paşa idi. Aynı zamanda İğirdirli Karçınzade Süleyman Şükrü Bey merhumun Seyahat-ül-kübra adlı eserinde paşaya dair gördüğümüz malûmatı da bu yazımıza eklemiş buluyoruz. (1)

Hüseyin Avni Paşaya dair Böcüzadenin verdiği malûmatı hemen hemen aynen ve üslubunu değiştirmeden neşrediyorum. Garaiptendir ki, Paşanın Ispartaya geldiği gün hapishane vakası olmuş ve mahbuslardan bir çoğu hapishanesinden kaçmışlardır.)

(1288 senei maiyesine müsadif 1289 senei Ramazanı şerifinde "1872 senei Milâdîsi" İstanbulca Ispartada ikamete memur edilen asker Hüseyin Avni Paşanın Ispartaya mü-

kür kaymakamlığından ve Ispartaca muhafazasına itina ve takyid olunması dahi Babıâli'den bâ telgraf bildirilmesi üzerine mutasarrıfı mumaileyh (Rıdvan Paşa) icabı kadar süvari ve jandarma ile tabur ağasını istikbaline gönderip kendileri de bizim sancak hududundan istikbale gidilip gidilmemesini muhtelt bir heyeti mülkiye ve askeriyede mevkiî müzakereye koyduğunda herkes mademki müşarünileyhin rütbei müşiriyeti ref olunmamıştır, devletin bu rütbei celilesi şayanı tevkir ve istikbaldir; demelerile bütün mülki ve askerî memurin ve zabitanını istishaben Keçiburlu (3) nahiyesine gitmiş ve yalnız mukaddem (4) taburu binbaşısı Ahmet Efendi bir iki zabitle devletin lütfetiğine lütufla, kahrettiğine kahrile muamele etmek lâzimeî zimmet ve sadakattir deyüp gitmemiştir.

O gece mutasarrıfı müşarünileyh ve erkânı hükümetin bulunmadıklarını haber alan dört yüzü müteceviz hapishane mevcudu firarı kararlaştırıp ferdası öğle vaktinin sonunda mahbusin bermutad gezinmeğe çıkarılırken nöbetçi jandarmalara hücum ederek ellerinden silâhlarını, cephanelerini almışlar ve Zincirci Arnavut Aliyi boğup nöbetçi zabiti yüzbaşı Hüseyin Ağayı zâbit odası penceresinden kaçırılmışlardır. Eski çavuşlardan Mercan oğlu Halil Ağa ve jurnal emini Ömer efendi hapishanenin dış kapısını kapatarak mahbusların harice firarlarına meydan vermiyecek tedbirleri

(1) Isparta tarihi. Böcüzade Süleyman Sami Bey S. 553 - 560.

(2) kazai mezveccihen Sandıklıya geldiği (3) Sandıklı. Afyonkarahisar vilâyetine tâbi ve bugün Afyon - Antalya şimendifer hattı üzerinde büyük bir kaza merkezidir.

(3) Isparta merkez kazasına bağli ve şimendifer güzergâhında büyük ve kökürtlerle meşhur bir nahiyé merkezi.

(4) Mukaddem evvelâ toplanan redif askerlerinden meydana gelen redif taburu. Bir nevi ihtiyat askeri.

ittihaz etmişler ve mahallelerden müsellâh adamlar celbederek hapishanenin etrafını abluka ettirmişlerdir.

O sırada Hüseyin Avni Paşa il mutasarrıf paşa vesair gidenler hükümet dairesi önüne gelmişlerdi. Mutasarrıf Hüseyin Avni Paşayı ikametgâhına isal ettikten sonra hapishane içersinde ve gezinti mahallerinde ateş püskürmekte olan mahbuslara pencereden nasihat ve kendilerini itaate davet ettiyse de herifler ku durmuşcasına sövmekte ve muhalefette ısrar ve ellerindeki silâhı teşhir ve endahet etmeğe başlayınca mutasarrıf evvelâ kendi kullandığı bir rovelveri pencereden içeriye sıkıp fişeklerini bitirdikten ve tavandan delikler açtırarak hapishaneyi yaktırmak istemiştir.

Bu sırada dışarıya fırlayan mahbuslardan bir ikisi vurulunca diğerleri aman ve teslim feryadını koparmağa başlamışlardır. Bunun üzerine her biri birer ikişer bağlanarak hükümet avlusuna nakil ve içlerinden on beş kadar ölü ve yaralı mevkii ibret ve temaşaya vazolundular. Gece yarısına kadar hapishane odaları kırılan demirler ve kapılar tamir edilmiş ve bu işe sebebiyet verenlerin istintakına başlanmış ve arada kaçmağa muvaffak olan beş on nefer de etrafi şehirde bağlar ve bahçeler arasında derdest edilmiştir.

Hüseyin Avni Paşanın Ispartaya girdiği gün böyle bir fâcianın zuluru kendisinin ve bütün halkın bâisi hüüzün ve teşevümü olmuşsa da mutasarrıf Paşanın muvaffakiyet ve şecati de umumen takdir edilmiştir.

* * *

Avni Paşa mutasarrıfı müşarünileyhe ızharı hürmet ve muhabbet göstermiş ve gece gündüz birbirlerini ziyaret etmeğe başlamışlardır.

Bir gün Hüseyin Avni Paşa telgrafhane havuzu başına oturmaya gelmişti. Mutasarrıfın gelmesi için haber yollamış ve bu haber meclisi idarenin in'ikadı sırasında paşaya söylenmişti.

Mutasarrıf, meclisin kararının kendisine haber verilmesini söyliyerek kalkıp paşanın yanına gitmişti. Netice müzakereyi mutasarrıfa arz ve istinzan için ikinci kâtip olmaklığım itibarile meclisten paşanın yanına gönderilmiştim.

Ben vardığımda her iki paşa karşı karşıya birer kanapeye oturmuş konuşuyorlardı. Mutasarrıfın işareti üzerine arka tarafta bir yere oturdum. Müsahabeleri, lâkırdıları o sırada Dalmaçya eyaletine gelen Avusturya imparatoruna, Bosna Hersekten giden elli kadar teşrifatçıya imparatorun gösterdiği hüsnükabulden ve Hersek hristiyanlarının hükümeti Osmaniyeye aleyhindeki bazı beyanatından ve mutasarrıfın Hersekten kendisine yazılan bazı haberlere dairdi.

Mutasarrıf Bosna-Hersek'in istikbalinden çok endişenâk bulunduğunu söylüyordu. Avni Paşa da:

— Hakkınız vardır. Bosna-Hersek öteden beri Avusturyalıların matmah ve matma'ı nazarıdır. Napolyon zamanında (Üçüncü Napolyon) gerek Avusturya, gerek Rusya Avrupayı Osmanî hristiyanlarını devlet aleyhine teşvik te pek ileri gidemiyorlardı.

Almanya muharebesi neticesinde Napolyonun sukutu meydan bulmalarına vesile teşkil ederek şimdi Rusyanın ötedenberi menvii zamiri olan imhayı islâmiyet ve galebei satıp ve nasraniyet ile cihangir olması emelinin esbabı müphememi esasıyesini yani Slav ve hristiyanlık ittihazını vücude getirmek ve Avrupadan bizi çıkarmak arzusunu mevkii fiile koymak istiyorlar. Âli Paşa merhumun Fransa mağlûbiyetinden telâş etmesi bu sebeplerden idi. Ben bu arzunun esbabına, husulüne daha evvel imkân bırakmamak için Rumeli idaresinin mülkiye ve askeriyesini birleştirmekliği tasavvur ettim. Mikdarı kâfi mektepli ümera ve zabitan bulamadım. Bosna valiliğinin Dervis Paşaya tevdiinde dahi husule gelen netayicin umulduğu derecede çıkmadığına kani oldum.

Memleketiniz hakikaten Rumelinin kilitli mesabesindedir. Maazallah ora da elden gidecek olursa bütün Rumeli tehlikeye düşer. Endişede çok hakkısnız. Yalnız orası değil, bütün Avrupayı Osmanînin devleti aliye idaresinde bekasını temin edecek yegâne ümit ve çareyi ıslahatı umumiyei mülkiye ve askeriyeye ile kuvvetli bir idarei askeriyeye tesisinden ve sekenei islâmiyenin hristiyanlardan ziyade ittihazı İslâmiye husule getirmelerinden ibaret görürüm. İnşallah bu maksatlar husule gelir de endişe bertaraf olur. Yoksa idarei hazırai dev

letin bu suretle devamı ve devletlerce birinci derecede nazarı dikkate alınmak lâzımgelen tevazününü kuva ve iktisat hilâfında devairi emiriyemizin ve bilhassa sarayı hümayunun israfı ve istikrazla idarei maslahatı ve istikraz, edilen meblâğların gayri müsmir işlere sarfiyatı baki kaldıkça bir şey yapılamaz. Hattâ maâşat ve masarifi mühimme de verilemez, gide gide o mübarek ülkemiz elimizde kalmaz, belki Anadolu bile tecavüz ve istilâyı a'daya maruz kalır. Yunanlıların makasıdı harisane lerini bilirim, Rusya ile İngiltere daima bu küçük hükümeti Anadolu ile büyültmek ve kendi nüfuzları altında bulundurmak isterler. Her ne zaman bir vesilei istidat bulurlarsa onu teşvik ve emelleri husulünde istihdam etmek yoluna giderler. Memleketeyni (Rumanyayı) Sırbıye, Karadağ emaretlerini de bize karşı kuvvetli ve müstakil bir hükümet haline getirmek fikrinde idirler. Allah öyle günü göstermesin).

* * *

Sadrazam Âli Paşanın vefatı ile yerine tayin edilen Mahmut Nedim Paşa Konya valiliğine eniştesi İstanbul muhacirin komisyonu reisi Osman Paşayı tayin etmişti. Mumailayh Ispartaya devir maksadile geldiği zaman hükümet dairesinde memurin ve erkânı arz dairesinde kabul ve bazı yerleri ziyaret ettikten sonra Burdura gitmişti.

Ne Hüseyin Avni Paşa valiyi ziyaret ne de müşarünileyh paşayı ziyaret etmişti. Birtakım erbabı dikkat ve sadakat Nedim Paşa kabinesinin kârperdazanı hep böyle ise millet ve devletin işi acıacak hale geldiğine hüküm vermek zarurî olacağını söylediklerinde müşarileyh Avni Paşa taşradaki memurların nezaket ve taatı mutlakası böyle devam ettikçe daha nice harikalar görüleceği vadisinde idarei kelâm ylediği rivayet ve hikâye edilir.

İstanbulda tebeddülü vükelâ vukuile Osman Paşa Konya valiliğinden infisal ve Hüseyin Avni Paşa af ve itlak olunarak evvelâ Konya ve ademi kabulüne binaen saniyen İzmir valiliği ile iadei ikbal eylemiştir. Isparta'daki müddeti ikameti dokuz ay olup İstanbula tayininden evvel Afşar nahiyesinde maskatı olan (Gelendos) kariyesini ziyaret maksa-

dile 1289 - 1872 senesi haziranında Ispartadan infikâk eylemiştir.

Avni Paşanın Konya valiliğini ademi kabulü üzerine mezkûr valiliğe Sakızlı Genç Esat Paşa tayin edilmiştir.)

* * *

Bu defa Ispartada edindiğim malûmata göre, Hüseyin Avni Paşa Ispartada Çelebiler mahallesinde Senirkentli Ta'sirci Hacı Mehmet Efendi hanesinde oturmuştur. (5)

Ispartada paşanın hadem ve haşemi yerindeymiş. Ispartada halıcılığı yeniden ihya eden Etirelli Mehmet Efendi pe kiyi arkadaşymış.

(Bu zat, 110 yaşında olduğu halde bundan sekiz on sene evvel vefat etmiştir.)

Ispartada rivayet edildiğine göre, Hüseyin Avni Paşa, İstanbulda kendisini ziyarete gelen kardeşini bir gün evde odun keserken görmüş, bundan fena halde canı sıkılan paşa, kardeşini hemen ertesi gün Gelendos'a göndermiştir.

Seyahati Kübra sahibi Eğirdirli Karçinzade Süleyman Şükrü Bey merhum Hüseyin Avni Paşa hakkında şu malûmatı vermektedir:

(Sultan Abdülâziz Hazretlerinin zamanı saltanatlarında pertev alıp bilâhure irtikâp ettiği Şemr-i sanilik ile şöret-i rediesi âfaki tutan maktul Hüseyin Avni Paşa tahsili iptidaisini yıkılarak kerestesi rüşdiye binasına sarfedilen (Burhan) mektebinde görmüştür. Kendisi Eğirdirli olmayıp Karaağaç kazasma tâbi Afşar nahiyesinin Gelendos kariyesinden (Eşekçi Ahmet) in oğludur.

Ol zamanlar mektebi iptidaiden dahi mahrum ve cehaletten puyan bir kariyede kademi nihadei şeamet olduğu için pederi Eğirdire gitirip kavaf esnafından Hacı Musa merhuma tevdi ve o zat dahi hayır yapıyorum zannile bu mektebe teslim etmiştir. Burada tahsili iptidaiyeyi bâdelikmel Dersaadete gittiğini haber alan bazı lâtifegü bir sürü uyuz merkepleri ö-

(5) Bu evin hâlâ bir kısmı yıkık bir kısmında ise Hacı Emin zade Hafız Bekir oturmaktadır. Arsanın bir kısmı da dava vekili Hüseyinde diğer bir kısmı da malmüddirlerinden Hafız Hakkının tasarrufundadır.

nüne katarak pazara gelen pederine tesadüf etiklerinde:

“— Ulan Eşekçi Ahmet, sıpayı İstanbulu mı gönderdin?”

Hitabında buldukları zaman, Ağayı nazikter, yığışarak:

— Gönderdim ya, orada kocaman olur da acı acı zırlarsa hepimizi korkudur!

Cevabını verdiği meşhurdur.

Eşekçi Ahmedin serri halefi hakkında hissi kabl-el-yuku olarak söylediği veçhile Hüseyin Avni nankörünün yavan yavan zırlamasındaki şemat nihayet kedi başını da yedi. (1)

(1) Hüseyin Avni Paşanın mezar kitabesindeki şiir Hüsnü isminde bir zata ait olduğu

(Seyahat-ül-kübra 1907 Petersburg. S. 37 - 38).

nu geçen tetkikimizde yazmıştık. Bu Hüsnü'nün zaptıye müşiri Hüsnü Paşa olduğunu kaymetli ilim adamlarımızdan sabık Arnavutluk elçisi (Âli Türkgeldi) bana söylemek lütfunda bulundular. Kendilerine teşekkür ederim.

2) Hüseyin Avni Paşanın hafidelerinden muallim Avni Gelendost isminde bir zatın bulunduğunu haber aldım. Bu zatda paşaya ait birçok hatıralar ve eserler bulunsa gerektir.

3) Maarif Vekilliği müsteşarı kaymetli ilim üstadımız Bay İhsan Sungu, kitaplarından birinde paşanın büyük bir mührü bulunduğunu söylediler.